

ISSN:2181-1458

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI**

**NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI**

**НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК НАМАНГАНСКОГО
ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА**

**SCIENTIFIC BULLETIN OF
NAMANGAN STATE UNIVERSITY**

namdu.uz ilmiy@inbox.uz

Namdu_ilmiybolim

ISSN:2181-0427

2022

6

Боюн жүргүрткөр: Наманган даярдан үніверситеттеги ректоры С.Т.Турсунов

Масштаб жүргүрткөр: Илмий шаралар және инновациялар бүйінчі профессор М.Р.Кадирханов

Масштаб жүргүрткөр ўрталықтардың және илмий-мәдениеттеги кеңілдіктердің бүйінші башшысы Д.Десенов

ТАХРИРХАЙЫАТИ

Физика-математикаға фанндары: акад. С.Зайнобидинов, акад. А.Аззамов, ф-м.ф.д., доц. М.Тұхтаринов, ф-м.ф.д., проф. Б.Саматов, ф-м.ф.д., доц. Р.Жакимов, ф-м.ф.д. М.Рахматуллаев.

Кімбіл фанндары: акад.С.Рашидова, акад. А.Тұраев, акад. С.Нигматов, к.ф.д., проф.Ш.Абдуллаев, к.ф.д., проф. Т.Азизов.

Биологияға фанндары: акад. К.Токтебаев, акад. Р.Собиров, б.ф.д. доц.А.Баташов, б.ф.д. Н.Абдурахмонов.

Техникаға фанндары: - т.ф.д., проф. А.Умаров, т.ф.д., проф. С.Юнусов.

Қызылоқ хүжілігі фанндары: - г.ф.д., доц. Б.Камалов, к.-х.ф.н., доц. А.Қазахов.

Тарих фанндары: - акад. А.Аскаров, с.ф.д., проф. Т.Файзулаев, тар.ф.д., проф. А.Расулов, тар.ф.д., проф. У.Абдуллаев.

Иқтисоддайт фанндары: - и.ф.д., проф.Н.Махмудов, и.ф.д., проф.О.Одилов.

Фалсафа фанндары: - ф.ф.д., проф. М.Исметов, ф.ф.н., О.Маматов, PhD Р.Зымбекова.

Филологияға фанндары: - акад. Н.Каримов, фил.ф.д., проф.С.Аширов, фил.ф.д., проф. Н.Улуков, фил.ф.д., проф.Х.Усманова, фил.ф.д.,проф. Б.Тұнинев, фил.ф.н., доц.М.Сулаймомов.

Географияға фанндары: - г.ф.д., доц. Б.Камалов, г.ф.д., проф.А.Нигматов.

Педагогикаға фанндары: - п.ф.д., проф. У.Имантов, п.ф.д., проф. Б.Ходжев, п.ф.д., п.ф.д., проф. Н.Эркебеева, п.ф.д., проф.Ш.Хонжедиев, п.ф.д., проф. Ү.Аскарова, п.ф.н., доц. М.Нишонов, PhD П.Лутфуллаев.

Тиббеттің фанндары: - б.ф.д. Р.Абдуллаев, тиб.ф.н., доц. С.Болтабаев.

Психологияға фанндары: - п.ф.д.,проф З.Нишинова, п.ф.н., доц. М.Мажудова

Техникаға жүргүрткөр: Н.Юсупов

Тағрирлілік мәмандылар: Наманган шаҳри, Уйғын күтасы, 316-үй.

Тел: (0369)227-01-44, 227-06-12 Факс: (0369)227-07-61 е-mail: ildiz@imbox.kz

Ушбу журнал 2019 йылдан баштап Ўзбекистон Республикаси Олий интинацияция комиссиясы Раёсшілік қароры билан физика-математика, кімбіл, биология, фалсафа, филология және педагогикаға фанндары бүйінчі Олий интинацияция комиссиясының диссертациялар астынан шамий нағыздаудың чөт этиши тақсия жүнделген шамий нағарлар рұхасатта көрсетілді.

"НамДУ шамий ахбороттамаси-Научный вестник НамГУ" журналын Ўзбекистон Матбуот жаһабынан шығыптырылған 17.05.2016 йылдеги 08-0075 рецензиялық гүларнамасы заманда Ўзбекистон Республикаси Президенттің Администрациясының 2016-2020 жылдары Ахборот жаһабынан шығыптырылған Административтік (АОКА) жаһанынан 2020 йыл 29 август күні 1106-сөзлий гүларнама жаһабынан шығыптырылған. "НамДУ Илмий Ахбороттамаси" мәдениеттің мінистрінің 2020-2021 жылдары 1106-сөзлий гүларнама жаһабынан шығыптырылған. "НамДУ Илмий-техникалық Конференция" 10.06.2022 йылдеги көмілдіктердің шығыптырылған мүддектеме қызметчілік, шамий түнделген сифатында чөт этиши тақсияланған (Байдырақ № 6). Мәжесінде шамий сөзліктерінде жаһабынан шығыптырылған мәтіндердің жаһабынан шығыптырылған (Байдырақ № 6). Мәжесінде шамий сөзліктерінде жаһабынан шығыптырылған мәтіндердің жаһабынан шығыптырылған (Байдырақ № 6).

ХЛОРЕЛЛА - БИОЛОГИК СТИМУЛЯТОР

Файзенева Флора Абдуллаевна

Қатта ұжитуучи,

Экология за география кафедрасы,

Букоро давлат университеті

Адилова Ханымда Рахимовна

Ұжитуучи,

Экология за география кафедрасы,

Букоро давлат университеті

Аннотация. Ұшбу жағынде хлорелла үсімдіктердің биоэкологиясы за хлорелла күн қалориялық мол озисек бұйлабынан қолданай, балқы түрлік биологияк стимулатор жәндір. Бу яшил сүз үткіншінгі тарихибы мұралқаб бұлғанидан, у бүнчалик ажойынбұз хусусияттара әгадір. Ҳаддаң ташшары майды, бу үсімдіктердің құжайрасының қимматынан органик бириккемалар фабрикасы десе бұлғады, үннеки хлорелла тез құйылғанбұз тұрады за сүнба қамма өзін жуда күн майды құжайрақтар өтілады.

Ключевын сөздер: хлорелла, биоэкология, биологияк стимулатор, антибиомоз, органик бириккеме.

Аннотация: В данной статье биоэкология расценена хлорелла и хлорелла не только высококалорийный корм для скота, но и мощный биологический стимулатор. Поскольку состав этой зеленой водоросли сложен, она обладает такими удивительными свойствами. Крайне хроматичную клетку этого растения можно назвать фабрикой ценных органических соединений, ведь хлорелла быстро размножается и в воде всегда много хроматических клеток.

Ключевые слова: хлорелла, биоэкология, биологияк стимулатор, антибиомоз, органическое соединение.

Abstract: This article analyses the data on the bioecology of the chlorella plant and chlorella is not only a high-calorie feed for livestock, but also a powerful biological stimulant. Since the composition of this green algae is complex, it has such an amazing property. The extremely tiny cell of this plant can be called a factory of valuable organic compounds, because chlorella multiplies rapidly and there are always many tiny cells in the water.

Ключевые слова: chlorella, biocology, biological stimulant, antibiosis, organic compound.

Олымзарнинг тәжрибасында қаралғанда хлорелла күн қалориялық мол озисек бұйлабынан қолданай, балқы түрлік биологияк стимулатор жәндір. Бу яшил сүз үткінші тарихибы ынуралқаб бұлғанидан, у бүнчалик ажойынбұз хусусияттара әгадір. Ҳаддаң ташшары майды, бу үсімдіктердің құжайрасының қимматынан органик бириккемалар фабрикасы десе бұлғады, үннеки хлорелла тез күтпейнбұз тұрады за сүнба қамма өзін жуда күн майды құжайрақтар бұлғады, мана бұлар антибиомоз физиологияк актив мөдделдерге әзде [1]. Мәденимизде, хлорелла тарихибінде 15 даң ортасынан жар көзінан витамин бор. Бұлар жар-жол оқсызы молекулаларының күшкемешін, организмде мөддә синтезін (вужудда көлініш), парчаламинши за жайта күрінінши процесстерін тезлаштирадын түрлі-түрлі деңгелдер - биологияк катализаторлар жосынды.

Хайвондар күтпінчы, айниекса күншілде витамин етишмасліктердің жиіншіледі, яғни үзілірда мөддә алмағаннан жодисасын издам чыкыб мол жиітамыноз касалынғанда ішілгендей. Витамин жайвондар учун айниекса комиладорлық за замыннан дағында зарурдыр. Хайвон организмінде жоротын етишмегендес, ишті туғызған хайвон үлкін мүмкін, үннеки

сия мол организмим ўз боластеги жуда озгина А витамин (коротки ташкын топпадиган витамин)ни ўтиказа олади, шундай учун еш мол дүнёта келгендик күндем бөшлөб шу витаминнега жуда зорикб қолади. Масалан, жүжілдерда, гарчи улар күши бекілген төвук тұхумынан чынжан бұлса-да, дүнёта келгендик кейин олттын күнде А витаминнеге етишмаслығы сезилади [4].

Хайвондар күтінгенде, айниска киңілда витамин етишмаслығынан қолданади, яғни умарда молда алмашибиниң молисаси издән чиңіб хайвондар (мол) күшініңча развиңде витамин беріб бекілсе, үзарынға жар қоғасынан беш-сакиніздада ортиқ күзі олиш мүмкін. Ірта Осмёда 1 миллионга якын күзи оларды мүмкін. Бу регионда үт фаяк жүйелімде бұлади, бинобарлық, күзделік хайвондар организмінде А витамин зақырасы тутаб келеди.

Одатда А витамин-каротин сабзидан олғынади. 1 кг каротин олиш учун 15 т ортиқ сабзен сарфлашта түтін келади. Холбукы жорелла ундағы каротин міндердиң жыныстадан сабзидан деңгән көлишмайды, малорияның биләм бедадан еса амчы устун турады.

Бу ажырайб сүз үтін тарихиңде В, В₁, В₂, В₄, В₆, группасында олц витаминдер, фоли-пантотен кислота бұлади. Витаминдердің бу группасы айнисса чүчкә за парранда полиневрит, чүчкалар пелетра касалығы биләм серийди.

Одатда, Ви витамини айнисса камчыл бұлади. Бу витамин балык за гүшт сүнгелін тайёрланған унда, шүниміндең сүтчилик чыннитіде бұлади. Аммо бу мәнбаалар киңілдең жүжілігінен витаминнега бұлған зерттеулерде сира концира олсылайды. Табиатда Ви витаминнега зорикб қолади. Курутк жорелланған 100 граммнда 2-10 микрограммы Ви витаминнен бұлади. Бу албатта жатта міндерлер[8].

Вивитаминдердің хайвондарга қарчыларға фойдалы экологиялық тәжриба ішүли биләм анықланады. Чүчкә за парранда озиннега Ви витамин аралаштырылғанды, улар күннеге күннеге жам детандада 15% ортады, төвүлдер еса амчы серпушт бұлады.

В витаминни комплекси жұмыласында мінкотин кислота (РР витамин) жам жиради. Хлорелла тарихиңдеги бу кислота жам оз зымас. Бу сүз үтидаги С витамин лимоннады шу кислота міндердің баробарлашади. Хлорелланың витаминнен жам омбори, деса бұлади. Бу витаминнен организмдеги минерал молда алмашибиниңде жамда хайвондың разын касалығында ажыратын көттадыр. Еш моллар учун Д витамини айнисса фойдалы жысебланади. Бу витамин соғыладын мол за түзүм киляттам паррандалар учун жам зарураир. Мәжілүмкі бирта түсүлүмнен көсіп бұлышы учун төвүк организмидеги кальцийнен тағынан 10% и сарфланади. Уннан үрнеки түлдерінің шарт. Кальцийнен үрнек түлдерінімаса, озук түсүлүмнен кисман жамайтынради еки бутынай килемайды. Сигирларда жар літре сут учун 1 граммдан ортикөк кальций сарфланади. Д витамини етишмегендеги сигирлар тезде жамсұт бұлжыб қолади. Хлорелла тарихиңде яна Е, К, Н (бімотин) витаминдері за бошқа күтп актив физиологиялық мөдделдер бор[2].

Одатдан ташкын жуда жүп жыныш-жыныс витаминдерден ташкын топтап бу жорелде жароми биләм бекілгенде моллар күтілінән жиідій жасалындардан сакланади, күшініңча развиңде амчагина ағыл сифатын мәжісүлөт олғынади, бүндән ташкын, урғочы молларнан кисир жолынан жамайтынриң иммунитетін беради. Бу ерда яна битта иммунитет үстида түктаб үтишта түтін келади. Хлорелла бузок сезінде аралаштырылғанды умарта бериладында яның соғызынан сүттенген бир кисымнан молин олғынан сутта алмаشتырылған мүмкін. Бүгіннен нағылжасында зығ көйжатын мәжісүлөт бұлған сарыжың тайёрліш учум бир мәнба күшінде бұлади.

Сүз ўти таркибидаги оксилминг жам жусусынтың ўзиге жосдир. Унда жайвом организмында пайдо бўлмайдигам, лекин организмынгормал ривожламиши учун жуда зарур бўлган аминокислота, деб атаган модда бор.

Аминокислоталар- бу стандарт "жисм" бўлиб, жайвом организми шу жисмдан ўзининг оксилмини вужудга келтиради. Бу энг оддий аминокислоталарнинг соми 20 га боради. Буларнинг "алмаштириб бўлмайдигам" аминокислоталардир. Булар ўсимилик ва микробларда пайдо бўлади. Шунинг учун бу аминокислоталарни ем-кашандам олиши керак. Борди-ю, бу кислоталар ем-кашандада жам бўлса, жайвомнинг иштахаси жаддам ташкари очилиб у мумкин кадар кўпроқ овқатни жазм килиши йўли билан камчил бўлиб колган "хом ашё" ўрнини тўлдириш пайигига тушади. Бумда молга бериладиган рацион (озик) камчил бўлса жайвом организмында оксилминг вужудга келиши камайди. Шундай кўлиб биринчи усул кўлламишганда ем-кашак кўп сарфланади. Иккимичи усул кўлламишганда ем-кашак кўп сарфланади, иккимичи усул кўлламишганда эса моллинг маъсулдорларни камайди. Буларнинг жар иккиси жам зарарлайди.

Аминокислоталардан -метионин, цистин, триптофан кўпимча камчил бўлиб туради. Хлорелладаги бу кислоталарнинг ўзаро мисбати балик ва гўштдаги мисбатдан фарх киммайади. Бу кислоталар сол дуухагида ва гуручда йўқ ёки жуда оз мидорда бўлади. Оксил таркиб жисодидан хлорелла жатто пиво ачиттилесидан (дрожжасидан) устун туради. Хлорелла оксилни энг аъло жисобланган сут оксилинига яхин туради[5].

Молиминг рационини кимматли оксил ва витаминлар билан бойитиш учун чорвачилинда жашами ачитки ишлатилади. Хлорелланинг бу ачиттидан устуворини шундам изборатки, узи етиштириш учун организм модда сарфланмайди. Бимобарин, хлорелла етиштириши ячча арзонга тушади.

Бир жамча жойларда молларга сервистамим мўнат беринш учун гидропон дасттоҳлари ишлатилади. Бумсанг учун амчагина дон экши ва унгент жислини олишга камида бир хафта куниш керак. Яшина сув ўти ўстириш учун эса гидропон усулида мўнат етиштиришга караганда оғизма киммёвий моддалар ва электр змертилени сарфланади.

Жайвом организмында хлорелла жуда юши жазм бўлади. Япония олимиининг маълумотига караганда мол организмында жовуздан янгигана олимнинг яшина сув ўтининг 70%, бунинг журуни (талжоми) эса 60% жазм бўлиб жетади. Каймоқ сувга иккиси мизмут ботириб олиниса, хлорелланинг мол организмында жазм бўлиши 80% га етади. Ўзбекистон олимилари хлореллами чорва моллари оғизига у ўсаёттам сув билан бирга "айром" тарзидан жўшиб беринши тавсия этадилар. Мама бу суюклинида сув ўти ва микроорганизмларнинг жаёт фаолияти маъсулотидан изборат ажойиб биологик стимулатор бўлади, бу стимулатор таркибида аминокислоталар, антибиотиклар, витаминлар, гармонилар ва хоказолар бор. Суюклинида булардан ташкари кима озорж жайвом учун зарур тузлар бўлади. Шундай жилиб, хлорелладаги барча кимматли моддалар суюклинида сакланниб жолади, сув ўтини суюклинида ажратиб олиш ва узи куритиш учун жўшизмача мернат ва маблағ сарфлашнинг жожати йўки.

Ўрта Осиёда жорамол ва кўй-чекиллар учун мурожа озик жисобланган пастами жайта ишлаш матижасиде шулса, кунжара шрот жаби самоат чинкитлари олиниади. Мама бу чинкитлар таркибида оксил кўп. Бирор уларнинг таркибида витамин жам бўлганиндан, узи жайвом организми тўйла жазм кимла олмайди. Шунини учун бу мол оғизининг тўйимлилик жийати унча юкори эмас. Мол оғизини рационнинг хлореллами изритиш ем-кашак самарасини оширади ва буларнинг сарфинин камайтиради[10].

Яна бир мұзым мұзатынш. Олымыларнанғ фикрича, хлорелла таркибындағы В₁₂ витаминің ағындан жайын организмнде аммиониқлоталарнанғ "алмашынмайдынган" кәмчим түрдідам бири бұлғам метонимияның үзүндегі жөншілдегі тезлаштырылады.

Холоса күдіб, шуның алтынш мұмкіншік, үзбекистом чөрвачылығында хлорелламиң ишлатынш туфайлан жарының күшіншікта развишда үн мәннеларча центнер гүшт етиштириши мүмкін. Мұл-жұл гүшт, сут, мой, тұхум олишмиснг зәңг түтіндиң бири хлорелла ишлатыншдан иборат.

Фойдаланылған адабиёттар

1. Амдросов В. М. Почвенные и аэрофильные зелёные водоросли (*Chlorophyta: Tetrasporales, Chlorococcales, Chlorosarcinales*) / РАН. Ботан. ин-т им. В. Л. Комарова. — СПб.: Наука, 1996. — С. 202—203. — 352 с. — ISBN 5-02-026094-0.
2. Лукьянов В. А., Снифес А. И. Практические аспекты применения микроводорослей в агроценозе. — Курск: Издательство Курской государственной сельскохозяйственной академии, 2014. — 184 с. — ISBN 978-5-7369-0751-9.
3. Stifeev, A.I., Bessonova, E.A., Lukyanov, V.A. Microalgae as innovative objects in organic agriculture / A.I. Stifeev, E.A. Bessonova, V.A. Lukyanov // Vestnik Orlowskogo gosudarstvennogo agrarnogo universiteta. 2013. T. 43. № 4. С. 26-27.
4. Лукьянков, В. А., Стифеев, А. И. Горбунова, С. Ю. Научно обоснованное культивирование микроводорослей / В. А. Лукьянков, А. И. Стифеев, С. Ю. Горбунова // Вестник Курской государственной сельскохозяйственной академии. 2013. № 9. С. 55-57.
5. Лукьянков, В.А., Стифеев, А.И. Агрокологические особенности одноклеточных фотосинтезирующих организмов в условиях Центрального Черноземья / В. А. Лукьянков, А. И. Стифеев // Инновации в АПК: проблемы и перспективы. 2016. № 1(9). С. 60-68.
6. Петраков, Е. С., Лукьянков, В. А., Наумов, М. М., Овчарова, А. М., Софронова, В. Г., Полякова, М. Л., Петракова, Н. С. Применение добавки на основе микроводорослей *Chlorella vulgaris* в кормлении цыплят-бройлеров / Е.С Петраков, В. А. Лукьянков, М. М. Наумов, А. М. Овчарова, В. Г. Софронова, М. Л. Полякова, Н. С. Петракова // Проблемы биологии продуктивных животных. 2016. № 1. С. 96-104.
7. Лукьянков, В. А. К вопросу использования *Chlorella vulgaris* для биологической доочистки сточных вод / В. А. Лукьянков // Актуальные проблемы агропромышленного производства. 2013. С. 49-51.
8. А.Ершов. Хлорелла мүжизақор сұра үтін."Үзбекистом" машриеті Тошмент -1967. 35 бет.
9. Х.Р.Адилова. Рұза библари за улар табиғи мүшамдаларнанғ маңсұмий динамика сөзі. Түпрақ үннұмдорларнанғ ошириши, түпрақ мұндоғасасы, ердам самаралық фойдаланылыш за землерордив жолдарни юштылаш. Бухоро- 2015 й. 26 декабря/
10. Ф.А.Файзиеева. Соя үсімдігінің география таржалыши за экология таржалыши. Журн. Биология за тибиет мұаммалары. Самарқанд- 2020, №-5 (122) 293.

